

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ

*Укладач – доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
к. е. н, доцент О. В. Мирна*

Програма навчальної дисципліни «Державний бюджет» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки ЗВО СВО «Бакалавр» спеціальності «Публічне управління та адміністрування».

Предметом дисципліни є вивчення бюджетного процесу та управління ним, фінансових відносин, що виникають на різних рівнях бюджетного регулювання та відносин бюджетів з ланками фінансової системи, які будуються на засадах бюджетної політики, принципах та закономірностях бюджетного механізму.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна професійної підготовки обов'язкової частини, тісно пов'язана з дисциплінами «Фінанси, гроші та кредит», «Публічне управління», «Адміністративний менеджмент», а також є базою для вивчення дисциплін «Регіонально-адміністративний менеджмент», «Управлінський контроль в публічній сфері».

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1.1 Метою викладання навчальної дисципліни є забезпечення достатнього рівня теоретичних знань і практичних навичок у здобувачів вищої освіти управлінської спеціальності, необхідних для формування у майбутніх фахівців знань з організації та управління бюджетним процесом у державі, вивчення функцій та структури органів оперативного управління бюджетом, теоретичних основ організації виконання дохідної та видаткової частин бюджету; набуття вмінь ведення обліку виконання бюджету у фінансових органах, складання бюджетної звітності, контролю за виконанням бюджету.

1.2. Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни є опанування завдань, функцій та структури органів оперативного управління бюджетом; засвоєння теоретичних основ організації бюджетного процесу; формування теоретичних і практичних знань стосовно організації бюджетного процесу; оволодіння навичками з обліку виконання бюджету у фінансових органах та складання бюджетної звітності; оволодіння методами контрольної роботи фінансових органів щодо виконання бюджету.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми у здобувачів вищої освіти мають бути сформовані наступні елементи компетентності:

знання:

- сутності поняття «бюджет»;
- ролі бюджету у функціонуванні держави;
- бюджетного процесу та його особливостей на державному та місцевому рівнях;
- сутності та джерел утворення доходів бюджету на державному та місцевому рівнях;
- основних напрямів витрачання бюджетних коштів на державному та місцевому рівнях;
- основних бюджетоформуючих податків Державного бюджету;
- причини, наслідки та межі бюджетного дефіциту;
- потенційні джерела покриття бюджетного дефіциту;
- основи діяльності Міністерства доходів і зборів України;
- механізм стягнення податків фіскальними органами;
- механізму нарахування і сплати загальнодержавних податків;
- пропорції розподілу податків і зборів між державним та місцевими бюджетами різних рівнів;
- основи проведення кошторисних розрахунків бюджетними установами;
- суть та значення бюджетного розпису;
- прав і повноважень розпорядників бюджетних коштів різних рівнів;
- форми бюджетного фінансування;

- суті та необхідності звітності про виконання бюджету;
- суті та необхідності фінансового контролю;
- порядку проведення перевірок структурними органами Міністерства доходів і зборів України;
- основ оптимізації бюджетного дефіциту;
- порядку управління державним боргом;
- складу і структури доходів та видатків бюджету;
- завдань, повноважень та функцій органів оперативного управління бюджетом;
- основних засад бюджетного планування та виконання бюджету;
- організації бухгалтерського обліку операцій виконання бюджету;
- читання звітності про виконання бюджету;
- основ бюджетного контролю та відповідальності за порушення бюджетного законодавства;
- фінансово-управлінських технологій формування бюджету у розвинутих країнах світу.

вміння:

- визначати динаміку та структуру доходів і видатків бюджету, показники бюджетного дефіциту (профіциту);
- аналізувати основи організації діяльності органів оперативного управління бюджетом; здійснювати планування показників доходів та видатків;
- аналізувати бюджетні запити;
- складати звітність про виконання бюджету та проводити її аналіз;
- забезпечувати проведення перевірок контролюючими органами;
- оптимізувати показники бюджетного дефіциту та державного боргу.

способи мислення:

- формування суджень – форми відображення об'єктивної дійсності, яка полягає у ствердженнях наявності або відсутності ознак, властивостей або відносин у сфері технологічних процесів;
- пропонування міркувань – низки пов'язаних суджень, спрямованих на те, щоб з'ясувати істинність якої-небудь думки у сфері технологічних процесів, доведення її або заперечення;
- створення умовиводів – виведення з одного або декількох суджень в області технологічних процесів;
- генерування понять – пізнання сутності предметів і явищ у межах системи технологій в їх істотних зв'язках та відносинах, узагальнення їх істотних ознак.

професійні, світоглядні і громадянські якості:

- здатність використовувати знання, вміння та навички для теоретичного та практичного освоєння проблем, організовувати, реалізовувати, презентувати відповідні наукові дослідження;
- ґрунтовні знання класичного та сучасного наукового інструментарію дослідження соціально-економічних явищ та процесів у різних сферах діяльності;
- здатність організовувати та проводити дослідження, використовуючи сучасну методологію;
- здатність застосовувати одержані знання з різних предметних сфер спеціальності для формулювання нових теоретичних трактувань і положень, практичних адресних рекомендацій і пропозицій;
- здатність виявляти та розуміти причинно-наслідкові зв'язки між економічними явищами та процесами, ідентифікувати та оцінювати фактори впливу;
- ґрунтовні знання особливостей, інструментарію, новітніх напрямків та здатність формувати ефективну сучасну технологічну систему підприємства.

морально-етичні цінності:

- сформувати уявлення про моральні цінності людини;

- здатність висловлювати своє судження про роль і значущість моральних цінностей у житті людини;
- формувати вміння аналізувати мотиви та вчинки людей, моделювати та розв'язувати ситуації, пов'язані з виконанням обов'язків у колективі;
- розвивати почуття відповідальності за свій вибір та наслідки вчинків;
- виховувати самостійність, волю, моральність.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 165 годин / 5,5 кредитів ЄКТС.

2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Сутність і складові державних фінансів

Сутність державних фінансів. Склад державних фінансів. Система державних фінансів. Система державних доходів. Система державних видатків. Державний кредит. Грошові потоки сфери державних фінансів.

Суть бюджетного менеджменту. Об'єкт і суб'єкти бюджетного менеджменту. Визначення бюджетного менеджменту. Ідеальна модель бюджетного менеджменту та чинники, що заважають її побудові в Україні.

Бюджет держави як об'єкт бюджетного менеджменту. Суть і роль бюджету. Етимологія терміну «бюджет». Альтернативні визначення бюджету.

Органи управління бюджетом як суб'єкти бюджетного менеджменту. Система управління бюджетом. Органи управління бюджетом. Етапи та методи управлінської діяльності у бюджетному процесі. Чинники, що визначають якість бюджетного процесу.

Складові бюджетного менеджменту. Загальна характеристика складових бюджетного менеджменту: бюджетне планування, організація виконання бюджету, облік виконання бюджету, контроль за виконанням бюджету.

Тема 2. Бюджет і бюджетна система

Бюджет як економічна та юридична категорія. Призначення та структура бюджету держави. Зведений бюджет України. Бюджетний устрій та бюджетна система. Принципи побудови бюджетної системи. Бюджетний процес. Організація бюджетного планування. Касове виконання дохідної та видаткової частини державного й місцевого бюджетів. Бюджетні права державних органів законодавчої й виконавчої влади.

Тема 3. Структура бюджету держави

Система доходів бюджету. Економічний зміст і методи формування доходів бюджету. Класифікація бюджетних доходів. Джерела формування бюджетних доходів. Склад, структура і динаміка доходів державного бюджету.

Система видатків бюджету. Економічний зміст видатків бюджету. Роль видатків бюджету у фінансовому забезпеченні потреб соціально-економічного розвитку. Класифікація бюджетних видатків. Склад і динаміка видатків державного та місцевих бюджетів.

Бюджетний дефіцит. Причини незбалансованості бюджетів. Бюджетний дефіцит і бюджетний профіцит. Види бюджетного дефіциту. Наслідки та межі бюджетного дефіциту. Джерела фінансування бюджетного дефіциту.

Тема 4. Податки та податкова система України. Державні цільові фонди

Сутність і функції податків, їх класифікація. Поняття про податкову систему. Основи побудови податкової системи України. Принципи оподаткування та організація оподаткування. Пряме та непряме оподаткування. Податкова система України. Податок на додану вартість. Акцизний збір. Державне мито. Оподаткування прибутку підприємств. Прибутковий податок з громадян. Податок на промисел. Плата за ресурси. Майнове оподаткування. Державне мито. Місцеві податки й збори. Інші платежі в бюджет.

Причини формування фондів цільового призначення. Постійні та тимчасові фонди. Мета та завдання створення цільових фондів. Джерела доходів та напрями видатків пенсійного фонду, фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, фонду соціального страхування на випадок безробіття, фонду соціального страхування від

нешасних випадків.

Тема 5. Органи оперативного управління бюджетом

Загальна характеристика Міністерства фінансів. Основні напрями діяльності, завдання, права та функції Міністерства фінансів. Організаційна структура Міністерства. Функції Міністра фінансів та його заступників. Завдання та функції департаментів, управлінь та відділів Міністерства.

Призначення та функції Державної казначейської служби. Структура органів державної казначейської служби. Основні повноваження та напрями діяльності центрального апарату та низових ланок Державної казначейської служби.

Завдання, права та функції Державної аудиторської служби України. Структура органів Державної аудиторської служби.

Система органів Міністерства доходів і зборів. Функції органів Міністерства доходів і зборів різних рівнів. Права, обов'язки та відповідальність органів Міністерства доходів і зборів.

Статус Рахункової палати, її функції та повноваження. Склад та структура Рахункової палати та порядок її діяльності.

Тема 6. Бюджетне планування

Суть, завдання та методи бюджетного планування. Нормативна база бюджетного планування. Суть бюджетного планування, його призначення та завдання. Характеристика методів бюджетного планування: метод прямого рахунку, балансовий, нормативний, аналітичний, екстраполяції. Значення, переваги та особливості застосування програмно-цільового методу. Бюджетні програми та контроль за їх виконанням. Нормативно-правова база бюджетного планування. Сценарії розвитку економіки як основа формування проектів бюджетів.

Планування доходів і видатків бюджету. Основні підходи до планування доходів бюджету. Основні чинники, які ускладнюють прогнозування та планування доходів бюджету, обумовлюють відхилення фактичних показників від планових. Порядок планування окремих видів доходів. Методики планування доходів. Загальні підходи до планування видатків бюджету.

Планування обсягів міжбюджетних трансфертів. Види міжбюджетних трансфертів та загальні підходи до обчислення їх обсягів. Порядок визначення обсягу дотації вирівнювання (суми коштів, що вилучаються до Державного бюджету).

Порядок складання проектів кошторисів. Порядок складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ.

Основи кошторисного планування. Суть кошторисного планування. Види і структура кошторисів. Засади кошторисних розрахунків. Планування видатків за окремими статтями кошторису.

Загальні засади формування бюджетних запитів. Сутність та складові бюджетних запитів. Обов'язкові показники загального, індивідуального та додаткового бюджетних запитів. Результативні показники бюджетних програм.

Тема 7. Виконання бюджету

Розпис Державного бюджету та його складові. Складання та внесення змін до розпису. Поняття бюджетного розпису. Складові розпису Державного бюджету. Терміни та порядок підготовки і складання розпису Державного бюджету. Процедура складання розпису.

Бюджетна класифікація. Суть та необхідність бюджетної класифікації. Складові бюджетної класифікації та їх загальна характеристика.

Загальна характеристика документів, що застосовуються у процесі виконання Державного бюджету. Зміст Інструкції про складання і виконання розпису Державного бюджету України. Лімітна довідка про бюджетні асигнування, штатний розпис, кошторис бюджетної установи, план асигнувань загального фонду бюджету (за винятком надання кредитів із бюджету), план надання кредитів із загального фонду бюджету, план

спеціального фонду державного бюджету (за винятком власних надходжень бюджетних установ та відповідних видатків), план використання бюджетних коштів.

Характеристика рахунків, що відкриваються в органах Державної казначейської служби.

Склад рахунків, які відкриваються в органах Державної казначейської служби. Порядок відкриття та закриття рахунків у національній валюті в органах Державної казначейської служби України.

Виконання Державного бюджету України за доходами. Система стягнення доходів до бюджету. Функції Державної казначейської служби та Міністерства доходів і зборів у процесі виконання дохідної частини бюджету.

Виконання Державного бюджету України за видатками. Суть, форми та методи бюджетного фінансування. Учасники бюджетного фінансування та їхні повноваження. Стадії виконання бюджету за видатками та їхня характеристика.

Порядок казначейського обслуговування місцевих бюджетів. Система стягнення доходів до місцевих бюджетів. Місцеві фінансові органи, їхні завдання, повноваження та функції. Казначейська система обслуговування місцевих бюджетів. Стадії виконання бюджету за видатками на місцевому рівні та їхня характеристика.

Тема 8. Звітність про виконання бюджету

Звітність розпорядників коштів про використання бюджетних коштів. Склад фінансової звітності, терміни її складання і подання розпорядниками та одержувачами коштів.

Періодична звітність про виконання бюджету. Склад місячної та квартальної фінансової звітності та її зміст. Порядок і терміни подання періодичної звітності органам законодавчої та виконавчої влади.

Річна звітність про виконання бюджету і порядок її затвердження. Склад річної звітності про виконання бюджету. Процедура та терміни затвердження звіту про виконання бюджету.

Тема 9. Контроль за виконанням бюджету

Суть і призначення бюджетного контролю. Фінансовий контроль, його роль та місце в бюджетному процесі. Механізм бюджетного контролю. Види, форми і методи бюджетного контролю.

Органи державного бюджетного контролю. Характеристика органів бюджетного контролю, їх повноважень та функцій. Рахункова палата. Державна податкова адміністрація України. Державна аудиторська служба України.

Відповідальність за бюджетні правопорушення. Порушення бюджетного законодавства. Заходи впливу та відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

Тема 10. Державний кредит і державний борг

Економічна суть державного кредиту, його відмінність від банківського. Ощадна справа і державні позики. Джерела погашення державних позик. Види державного кредиту. Державний борг. Поточний та капітальний борг. Форми внутрішнього кредиту. Форми зовнішнього державного кредиту. Управління внутрішнім та зовнішнім державним боргом. Способи коригування позикової політики.

Тема 11. Світовий досвід управління державним бюджетом

Бюджет у контексті світової фінансової думки. Бюджет у контексті світової фінансової думки. Ринкове господарство і державний бюджет.

Сучасні технології управління державним бюджетом. Фінансово-управлінські технології формування бюджету. Бюджетування на нульовій основі і метод «витрати-вигоди». Бюджетне прогнозування. Оптимізація бюджетного дефіциту. Управління державним боргом.

Бюджетний контроль і аудит. Організація бюджетного контролю в демократичному суспільстві. Транспарентність і контроль ефективності. Податковий контроль корпорацій. Бюджетний аудит.

3. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Базидевич В. Д. Державні фінанси: [Навч. посіб.] / В. Д. Базидевич, Л. О. Баластрик; за заг. Ред. В. Д. Базидевича. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : Атака, 2004. – 368 с.
2. Бюджетний менеджмент : [Підруч.] / В. Федоров, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; за заг. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2004. – 864 с.
3. Желюк Л. О. Бухгалтерський облік виконання бюджетів : [Текст] / Л. О. Желюк, Ю. М. Іванечко, М. Р. Лучко. – Тернопіль : Вид. «Економічна думка», 2006. – 306 с.
4. Клець Л. Є. Бюджетний менеджмент : [Навч. посіб.] / Л. Є. Клець. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 640 с.
5. Кондусова Л. Ф. Бюджетний менеджмент : [Навч. посіб.] / Л. Ф. Кондусова, В. І. Грачов, І. П. Отенко. – Х. : ХНЕУ, 2005. – 248 с.
5. Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України [Текст] / колектив авторів [загальна редакція Ф. Ярошенка]. – К. : Зовнішня торгівля; УДУФМТ, 2010. – 592 с.
6. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн : [Навч. посіб.] – К. : Знання-Прес, 2002. – 495 с.
7. Сафонова Л. Д. Бюджетний менеджмент : [Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] – К. : КНЕУ. – 2001. – 186 с.
8. Свірко С. В. Облік виконання бюджету : [Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] (для студентів магістерської програми «Облік і аудит»). – К. : КНЕУ, 2004. – 290 с.
9. Управління державним бюджетом України : [Підруч.] / колектив авторів [загальна редакція М. Я. Азарова]. – К. : Міністерство фінансів України, 2010. – 816 с.
10. Юрій С. І. Казначейська система : [Підруч.] / С. І. Юрій, В. І. Стоян, М. Й. Мац. – Тернопіль : Вид. «Карт-бланш», 2004. – 394 с.

Допоміжна

1. Азаренкова Г. М. Фінанси : практикум: [Навч. посіб.] / Г. М. Азаренкова, І. І. Борисенко. – К. : Знання, 2008. – 279 с.
2. Алексєєв І. В. Бюджетна система : [Навч. посіб.] / І. В. Алексєєв, Н. Б. Ярошевич, А. М. Чушак-Голобородько. – К. : Хай-Тек Прес, 2007. – 376 с.
3. Бюджетна система : [Навч. посіб.] / Н. Д. Чала, Л. В. Лазоренко. – К. : Знання, 2010. – 223 с.
4. Бюджетний менеджмент : [Навч. посіб.] / За заг. ред. Л. О. Коваленко. – К. : Слово, 2011. – 416 с.
5. Василик О. Д. Бюджетна система України : [Підруч.] / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
6. Волохова І. С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку : [Моногр.] / І. С. Волохова. – Одеса : Атлант, 2010. – 234 с.
7. Державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин : [Моногр.] / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. – К. : Юридична думка, 2009. – 536 с.
8. Казначейська справа : [Підруч.] / О. В. Охрімівський, Й. С. Хижняк, Д. П. Ротар. – Чернівці : Книги - ХХІ, 2008. – 464 с.
9. Карлін М. І. Державні фінанси України : [Навч. посіб.] – К. : Знання, 2008. – 348 с.
10. Луніна І. А. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин : [Моногр.] / І. А. Луніна. – К. : Наукова думка, 2006. – 432 с.
11. Мельник В. М. Оподаткування підприємницької діяльності : [Навч. посіб.] / В. М. Мельник. – К. : Кондор, 2009. – 160 с.
12. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : [Підруч.] / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.
13. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки

України : [Моногр.]. – К. : НДФІ, 2006. – 584 с.

14. Романенко О. Р. Фінанси : [Підруч.] / О. Р. Романенко. – [4-те вид.] – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 312 с.

15. Старостенко Г. Г. Бюджетна система : [Навч. посіб.] / Г. Г. Старостенко, Ю. В. Булгаков. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 240 с.

16. Фещенко Л. В. Бюджетна система України: [Навч. посіб.] / Л. В. Фещенко, П. В. Проноза, Н. В. Кузьминчук. – К.: Кондор, 2008. – 440 с.

17. Фінанси : [Навч. посіб.] / В. С. Загорський, О. Д. Вовчак, І. Г. Благун, І. Р. Чуй. – [2-ге вид., стер.] – К. : Знання, 2008. – 274 с.

18. Фінанси : [Навч. посіб.] / І. Г. Благун, Р. С. Сорока, І. В. Єлейко. – Львів : Магнолія 2006, 2008. – 314 с.

19. Фінанси : [Навч. посіб.] / Л. П. Стеців, О. І. Копилук. – К. : Знання, 2007. – 235 с.

20. Фінанси : [Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / О. В. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюн, А. А. Славкова. – [3-тє вид., без змін.]. – К. : КНЕУ, 2008. – 392 с.

21. Фінанси : [Підруч.] / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.

22. Фінансове право України : [Навч. посіб.] / За заг. ред. Л. К. Воронової. – К. : Правова єдність, 2009. – 395 с.

23. Фінансове право України : [Навч. посіб.] / За заг. ред. Л. К. Воронової. – К. : Правова єдність, 2009. – 395 с.

24. Форкун І. В. Основи казначейської справи : [Навч. посіб.] / І. В. Форкун. – Львів : Новий світ-2000, 2006. – 516 с.

Інформаційні ресурси

1. Навчальна програма дисципліни «Бюджетна система» (для бакалаврів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.iapm.edu.ua/metod_disc/PDF/zagalnyj/4211_Budj_sist.pdf. – Назва з титул. екрану.

2. Державна служба статистики України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з титул. екрану.

3. Міністерство фінансів України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>. – Назва з титул. екрану.

4. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>. – Назва з титул. екрану.

5. Рахункова палата України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>. – Назва з титул. екрану.